

Obowiązek naprawienia szkody w postępowaniu karnym

Część 1

Omawiając obowiązek naprawienia szkody w postępowaniu karnym w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na fakt, iż prawo karne pełni dziś nie tylko funkcje represyjną czy sprawiedliwościową, lecz również kompensacyjną.

W postępowaniu karnym pokrzywdzony powinien zaspokoić zarówno swoje poczucie sprawiedliwości, jak i interesy majątkowe. Służy temu przede wszystkim obowiązek naprawienia szkody, będącym jednym ze środków kompensacyjnych orzekanych wobec sprawcy w wyroku skazującym.

Wniosek o naprawienie szkody sprawia, że obowiązek naprawienia szkody ma charakter obligatoryjny. Zastrzec przy tym należy, że – niezależnie od wniosku pokrzywdzonego – istnieć oczywiście muszą przesłanki materialnoprawne obowiązku naprawienia szkody, w tym przede wszystkim – musi istnieć szkoda i musi ona pozostawać w bezpośrednim związku przyczynowym z popełnionym przestępstwem. Jeśli szkoda została naprawiona przed wyrokowaniem – obowiązek naprawienia szkody w ogóle nie powinien zatem zostać orzeczony.

Jeśli natomiast szkoda została naprawiona w części, obowiązek naprawienia szkody powinien obejmować wyłącznie brakującą część. Naprawienie takie ma na celu odtworzenie stanu sprzed powstania szkody i nie może prowadzić do wzbogacenia pokrzywdzonych." Nawet pomimo spełnienia przesłanek odszkodowawczych, sąd karny nie zawsze będzie uprawniony do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w wyroku skazującym. Przeszkodą może być tu również tzw. klauzula kumulacyjna z art. 415 § 1 zdanie drugie k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono.

Samo toczące się postępowanie cywilne – niekoniecznie prawomocny wyrok cywilny, uniemożliwiają uzyskanie kompensaty na drodze karnej. Uprawnione jest tym samym stwierdzenie, iż proces cywilny – niezależnie od jego etapu – zawsze będzie miał pierwszeństwo w zakresie naprawienia szkody.

Jeżeli pokrzywdzony obok wniosku o naprawienie szkody złożonego w postępowaniu karnym zdecyduje się na wytoczenie sprawy powództwa o to samo roszczenie, wówczas aktualizować się będzie zakaz z art. 415 § 1 k.p.k. Zakres obowiązku naprawienia szkody – zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 46 k.k. – wyznaczany będzie w pierwszej kolejności przez przepisy prawa cywilnego. Przepisy Kodeksu cywilnego znajdą tym samym zastosowanie przy ustalaniu wielkości szkody majątkowej lub doznanej krzywdy, co wymagać będzie

uwzględnienia także stopnia przyczynienia się pokrzywdzonego do jej powstania. W kontekście tym pamiętać niemniej trzeba, że jeśli wyliczenie odpowiedniej kwoty obowiązku naprawienia szkody będzie w sprawie problematyczne, sąd może poprzestać na orzeczeniu nawiązki na rzecz pokrzywdzonego. Gdyby kwota uzyskana w postępowaniu karnym nie pokrywała natomiast całości roszczenia, pokrzywdzony może dochodzić jej wyrównania w postępowaniu cywilnym. Mając wyrok skazujący, przesądzający winę sprawcy, w procesie cywilnym skupić się będzie trzeba na wykazaniu wysokości roszczenia. W praktyce kwestią problematyczną na gruncie art. 46 k.k. są odsetki.

Część 2

Nowelizacja Kodeksu karnego, która weszła w życie w połowie 2015 r., zmieniła trochę podejście doktryny do kwestii odsetek. Obowiązek naprawienia szkody zyskał bowiem charakter cywilnoprawny: skoro przepis karny wprost odsyła w zakresie orzekania o obowiązku naprawienia szkody do przepisów cywilnoprawnych, to wysokość szkody winna być ustalana z uwzględnieniem zarówno szkody rzeczywistej, jak i utraconych korzyści oraz – właśnie odsetek. Pogląd ten nie jest jednak dominujący. W praktyce sądy karne w dalszych ciągu niechętnie podchodzą do odsetek.

To, w jakim terminie sprawca powinien wykonać obowiązek naprawienia szkody, powinno wynikać z wyroku skazującego. Może być to przykładowo termin 1 roku od uprawomocnienia się orzeczenia. Jeżeli termin w wyroku nie jest oznaczony, przyjąć należy, że środek kompensacyjny staje się wymagalny po uprawomocnieniu się orzeczenia.

Konsekwencje niewykonania obowiązku naprawienia szkody zależeć będą przede wszystkim od tego, czy został on orzeczony jako środek kompensacyjny na podstawie art. 46 k.k., czy też jako środek probacyjny – związany z zastosowaniem instytucji warunkowego umorzenia postępowania czy warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie art. 67 § 3 k.k. lub art. 72 § 2 k.k.

Jeżeli mamy do czynienia ze „zwykłym” środkiem kompensacyjnym, niewykonanie obowiązku naprawienia szkody wiązać się może z postępowaniem egzekucyjnym. Obowiązek naprawienia szkody orzeczony w wyroku karnym podlega egzekucji podobnie jak należności zasądzone w procesie cywilnym. Sprawca musi się tym samym liczyć z dodatkowymi kosztami. Pamiętać zarazem trzeba, że do czasu wykonania środka kompensacyjnego nie nastąpi zatarcie skazania (art. 107 § 6 k.k.).

Jeżeli obowiązek naprawienia szkody stanowi obowiązek nałożony na sprawcę w okresie próby, zaniechanie jego wykonania może skutkować podjęciem postępowania warunkowo umorzonego, odpowiednio – zarządzeniem wykonania kary pozbawienia wolności. Z perspektywy interesów pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia szkody jako środek probacyjny o tyle wydaje się zatem lepszym zabezpieczeniem, iż sprawca jest dodatkowo motywowany do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody. Jest to szczególnie istotne w przypadku tzw. kary w zawiasach. Jak wynika bowiem z art. 75 § 2 k.k., sąd może zarządzić wykonanie kary, jeżeli skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności [...] jeżeli uchyli się od uiszczenia grzywny, od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych, środków kompensacyjnych lub przepadku.

Podkreślić przy tym trzeba, że niewykonanie obowiązku naprawienia szkody wtedy może skutkować zarządzeniem kary więzieniem, gdy zachowanie sprawcy ma charakter celowego „uchylania się”. Jak wyjaśnia natomiast Sąd Najwyższy (postanowienie z dnia 4 kwietnia 2018 r., V KK 66/18): „W określeniu „uchyla się” mieści się negatywne nastawienie do wykonania obowiązku, którego pomimo obiektywnej możliwości, skazany nie chce ze złej woli wykonać [...]. Zatem nie każde obiektywne naruszenie obowiązku probacyjnego staje się automatycznie „uchylaniem” od jego wykonania. Tym bardziej, gdy materiał dowodowy ewidentnie pokazuje, że uchybienia w tym zakresie są marginalne i zostają następnie w spójny sposób usprawiedliwione”.

Niezależnie od zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności, sprawcy grozi rzecz jasna również postępowanie egzekucyjne. Z drugiej strony co ciekawe, niewykonanie obowiązków związanych z okresem próby, w tym obowiązku naprawienia szkody orzeczonego na podstawie art. 72 § 2 k.k., nie ma wpływu na wydłużenie okresu zatarcia skazania.

Egzekucja obowiązku naprawienia szkody orzeczonego w postępowaniu karnym wygląda podobnie jak należności zasądzonych w postępowaniu cywilnym.

Jeśli termin na wykonanie obowiązku naprawienia szkody już upłynął, a należność nie została uregulowana, pokrzywdzony może wystąpić do sądu karnego o nadanie wyrokowi skazującemu klauzuli wykonalności w zakresie punktu, w którym zasądzony został obowiązek naprawienia szkody. Wniosek kieruje się do sądu, który wydał przedmiotowy wyrok. Po nadaniu klauzuli wykonalności pokrzywdzony może złożyć do komornika wniosek egzekucyjny.

Jakkolwiek obowiązek naprawienia szkody sąd może orzec z urzędu, wniosek o naprawienie szkody sprawia, że sąd jest do tego zobligowany (rzecz jasna – przy spełnieniu przesłanek materialnoprawnych i braku zastosowania zakazu z art. 415 § 1 zdanie drugie k.p.k.). Jak wynika z art. 49a k.p.k., wniosek ten może być zgłoszony do czasu zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej.

Wniosek o naprawienie szkody może być złożony ustnie do protokołu bądź na piśmie.

W celu zabezpieczenia swoich interesów, już we wniosku warto wyliczyć wysokość szkody ze wskazaniem wszystkich jej składowych i wyjaśnieniem związku przyczynowego pomiędzy powstałą szkodą a popełnionym przestępstwem. Z tej perspektywy wniosek w formie pisemnej będzie bardziej przystępny.

Podstawa prawna:

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego

Osoby, które borykają się z problemami prawnymi, a nie są w stanie ponieść kosztów odpłatnej pomocy prawnej, mogą skorzystać z darmowej porady w punktach nieodpłatnej pomocy prawnej i poradnictwa obywatelskiego na terenie powiatu nowosolskiego - w Nowej Soli, Nowym Miasteczku, Kożuchowie i Bytomiu Odrzańskim. Więcej informacji oraz zapisy pod nr tel.: 790 227 119 - we wtorki, środy i czwartki w godz. 10.00 - 13.30 oraz na www.edukacja-prawna.info.pl/powiat-nowosolski

Artykuł powstał w ramach realizowanego przez Stowarzyszenie CIVIS SUM zadania publicznego pt.: Prowadzenie punktu nieodpłatnej pomocy prawnej i punktu nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego oraz realizacja zadań z zakresu edukacji prawnej w Powiecie Nowosolskim w 2024 finansowanego ze środków przekazanych przez Powiat Nowosolski. Artykuł jest wkładem własnym osobowym do ww. zadania.